Nezávislý kandidát Pavel Wonka

DAVID FRODL

Abstrakt/Abstract

Studie se věnuje životním snahám a tragickému osudu Pavla Wonky, který se v období normalizace osmdesátých let minulého století rozhodl bojovat proti porušování lidských práv. Wonkovo úsilí vyvrcholilo jeho kandidaturou do Sněmovny lidu Federálního shromáždění ČSSR v roce 1986. V následujících dvou letech byl různými způsoby perzekuován ze strany komunistického režimu a na jaře roku 1988 zemřel v hradecké věznici.

The study focuses on the life attempts and tragic destiny of Pavel Wonka, who decided to struggle against violation of human rights in the era of normalization in the 1980s. His efforts reached the peak by his candidacy into the House of Representatives of the Federal Parliament of ČSSR in 1986. In the following years he was persecuted by the communist regime and he died in the spring of 1988 in the jail in Hradec Králové.

Klíčová slova/Key words

Pavel Wonka, volby, 1986, lidská práva, perzekuce, KSČ
Pavel Wonka, elections, 1986, human rights, persecution, KSČ (Communist Party of Czechoslovakia)

Úvod

Ve dnech 23. a 24. května 1986 se v Československé socialistické republice konaly volby do Sněmovny lidu Federálního shromáždění ČSSR. Minulý režim tímto krokem veřejně dokládal zásady všeobecnosti, rovnosti a demokratičnosti volebního systému tak, jak byly zakotveny v soudobé ústavě. Vyzdvihována byla svoboda tvorby volebních programů a demokratický výběr kandidátů. Voličům se připomínalo, že *„v rozvoji socialistické společnosti mají volby podstatný vliv na vytváření a činnost nejdůležitějších orgánů a článků socialistického politického systému... jsou výrazem svrchovanosti pracujícího lidu a současně důležitým nástrojem jeho zabezpečení...umožňují zapojovat obyvatelstvo do samotného politického života a výchovně na ně působit.“*[1] S obdobnými tezemi se můžeme v dané době setkat v novinách, televizních diskusích, na politických mítincích i v různých publikacích, speciálně vydaných u příležitosti voleb.

Vnímavý pozorovatel si však mohl všimnout, že způsob, jakým komunisté nejen v osmdesátých letech minulého století hodnotili volby v kapitalistických

1 Kolektiv Krajského kulturního střediska v Ostravě: *Volby ´86*, Ostrava 1986, s. 3.

zemích, se příliš neliší od našeho současného pohledu na volby v socialistickém zřízení: *„dovolují maskovat skutečnou podstatu moci, vytvořit iluzi vlády lidu a politické účasti mas na rozhodování důležitých společenských otázek a řízení státu."*[2] V kritice kapitalistické společnosti demaskovala komunistická moc samu sebe i na příkladě výběru kandidátů. *„Aby celá záležitost budila alespoň navenek zdání demokratického postupu, projednávají se připravené návrhy na schůzích či setkáních s občany, ale skutečný boj o osoby jednotlivých kandidátů byl už dávno předem rozhodnut v politickém zákulisí strany a jí blízkém mocenském zázemí."*[3]

Musíme brát v úvahu, že deklamované zásady svobody, rovnosti a demokratičnosti státního zřízení, jež měly vést k odpovídající výchově a státoobčanskému uvědomění všech lidí, působily mnohdy velice rozporuplným dojmem a sloužily jako zástěrka primárních faktů, o kterých se veřejnost neměla dozvědět. Komunistický režim nepočítal s tím, že by se někdo odvážil využít práv a vzepřít se zavedené skutečnosti. Lidé se báli státu, který jejich práva formálně zaručoval a přitom současně perzekuoval jakékoliv snahy občanů o jejich využívání. Pasivní role v této oblasti byla na základě tzv. společenské smlouvy kompenzována pozvolným, přesto však pravidelným sociálním vzestupem.

Zpochybnit základní „demokratické" volební principy socialistické společnosti se v těchto volbách roku 1986, posledních v době existence komunistického režimu, pokusil Pavel Wonka, který se rozhodl kandidovat jako nezávislý kandidát do Sněmovny lidu Federálního shromáždění ČSSR. Snažil se ukázat lidem, že se nemusejí obávat těch, kdo mají v rukou moc, ani těch, kdo jsou nástrojem této moci, že stát nemůže být chápán jen jako majitel lidských zdrojů, jimiž může volně disponovat. Tímto svým pokusem však narazil na tvrdý monolit státní moci. Za svou troufalost byl nejprve obviněn z trestného činu podvracení republiky,[4] který byl posléze přehodnocován podle toho, jak se situace dále vyvíjela. V následujícím období byl vystaven sérii perzekucí ze strany komunistického režimu. Zemřel vyčerpáním, podle úřední verze, na plicní embolii 24. dubna 1988 v hradecké věznici ve věku pětatřiceti let.

Události předcházející květnovým volbám

Pavel Wonka vyrůstal v neúplné rodině s německými kořeny, jež žila v Dolní Branné na Trutnovsku v Podkrkonoší. Otec brzy zemřel a matka, pracující jako úřednice, se sama starala o dvě děti. Díky svému původu si Pavel Wonka od dětství zažil mnohdy velmi nevybíravé chování ze strany okolí. Tato zkušenost byla jednou z příčin, která mu pomohla v jeho sebeurčení v rámci společnosti. Rozhodl se pomáhat ostatním, hájit jejich práva a bojovat za spravedlnost,

2 Stanislav ZDOBNISKÝ, *Volby v socialismu a kapitalismu*, Praha 1986, Svoboda, s. 91.

3 *tamtéž*, s. 120.

4 Podle § 98 odst.1 tr.z.: Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky provádí podvratnou činnost proti jejímu společenskému a státnímu zřízení, proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti anebo proti jejím mezinárodním zájmům, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let. Srov. Karel MATYS a kol., *Trestní zákon, komentář II. část zvláštní*. Praha 1980, Panorama, s. 402.

zkrátka formulovat své požadavky veřejně a nazývat věci pravými jmény. S touto ideou se po absolvování průmyslové školy opakovaně hlásil ke studiu na právnickou fakultu, kam se však právě kvůli svému původu nedostal. Právu se tak věnoval alespoň v rámci samostudia, ze zájmu i z potřeby pomáhat svému okolí. Poukazoval při tom zejména na porušování zákonů ze strany státu, čímž se dostal do pozice jakési pomyslné opozice. Narazil přitom na jeden ze základních problémů v totalitním zřízení – moc, která chce prosadit sebe sama, byť i za cenu násilí, nemá ráda explicitně vyřčené negativní diagnózy. Zvláště pak, jedná-li se o názory právníka laika, který primárně pracuje jako dispečer dopravy a vedoucí údržby národního podniku Mileta Vrchlabí.

Právě prostředí jeho zaměstnání se stalo pro Pavla Wonku osudným. Snažil se zde upozorňovat na nelegální činnost, porušování předpisů a rozkrádání podnikového majetku, do něhož bylo zapojeno i ředitelství. Hájení státního zájmu se v tomto případě paradoxně obrátilo proti němu. Poprvé byl za svoje názory zadržen 22. dubna 1982, ve vězení strávil pět měsíců, načež byl pro nedostatek důkazů propuštěn. Pobyt ve vězení pro něho však byl velkou zkušeností. Stěžoval si na nedostatek jídla, odcizení peněz, osobních věcí i nevybíravé zacházení. Na řadu z těchto výtek nebyl brán žádný zřetel, naopak byly nakonec obráceny proti němu, jak dokládá ve své výpovědi nadstrážmistr Jiří Bureš, referent OHK Trutnov. *„Osobně jsem k případu Wonka získával operativní cestou poznatky o jeho povahových vlastnostech jako je agresivita, nevypočitatelnost v jednání, snaha působit druhému potíže apod. Při převozu v žádném případě nemohlo dojít k snižování jeho důstojnosti nebo ohrožování pověsti. Wonka však sám při průjezdu motorových vozidel nebo autobusů zvedal ruce s pouty jako gesto před obličej"*[5] Toto ve svých výpovědích potvrzují i referent OHK Trutnov poručík Josef Seidl a vyšetřovatel VB nadporučík Miroslav Vlček.

Wonka se z daných skutečností nepoučil. Vězení jej zřejmě naopak přimělo k razantnějšímu jednání a silnější kritice nedostatků státního aparátu. O dva roky později proto přišla druhá lekce. Poté, co byl provokativně jako zločinec v poutech odveden ze zaměstnání příslušníky policie a odsouzen Okresním soudem v Náchodě, potvrdil ortel i krajský soud v Hradci Králové a vyměřil Wonkovi trest čtrnácti měsíců nepodmíněně. Důvodem tentokrát bylo rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.[6] Vzhledem k tomu, že šlo o trest, který svou délkou přesahoval hranici jednoho roku, obdržel také výpověď v zaměstnání.

Příčina soudního sporu zdá se být z dnešního úhlu pohledu téměř absurdní. Wonka byl obžalován za zcizení náhradních automobilových dílů, které se našly v jeho bytě při domovní prohlídce. Svůj trest tak dostal kvůli jednomu z přestupků, které ve svém zaměstnání sám veřejně kritizoval. Podjatý soud

5 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS). KS SNB Hradec Králové – inspekce náčelníka: č.j. KS-95/IN-ST-82, Pavel Wonka – stížnost, r. 1982 (sign. M 1-2, in.j. 895).

6 Podle § 132 odst.1b tr. z.: Kdo majetek v socialistickém vlastnictví rozkrádá tak, že si přivlastní věc z takového majetku, která mu byla svěřena, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let nebo nápravným opatřením nebo zákazem činnosti nebo peněžitým trestem. Srov. Karel MATYS a kol., *Trestní zákon, komentář II. část zvláštní*, Praha 1980, Panorama, s. 494.

však zřejmě hájil vyšší zájem, jenž v tomto případě představovalo pobouřené ředitelství i samotné vedení příslušného okresního výboru. Došlo k demonstrativnímu odsouzení nevinného člověka, pouze na základě nevěrohodného svědectví jednoho z dělníků závodu a nepřímého důkazu v podobě inkriminovaných součástek, které byly volně dostupné i v obchodě. Skutečným důvodem tedy musela být ona nevybíravá kritika, respektive fakt, že Wonka pravidelně hájil zájem lidí v různých občanskoprávních sporech.

Jelikož v té době již jeho znalosti práva dosahovaly vysoké úrovně, považoval svůj rozsudek za protizákonný. Ničeho však nedosáhl. Dne 4. července 1984 byl umístěn do plzeňské věznice Bory, kde si odpykal svůj trest. Zde se také naplno seznámil se zákeřností dozorců i se špatnými podmínkami československého vězeňského systému. Situace se opakovala. Po svém propuštění podal stížnost na ministerstvo spravedlnosti, správu Sboru nápravné výchovy, ani tentokrát se však nesetkal s kladným vyřízením ze strany náčelníka NVÚ majora RSDr. Pavla Vávry, který uvádí: *„Prošetřil jsem stížnost bývalého odsouzeného Pavla Wonky na podmínky ve výkonu trestu v nápravně výchovném ústavu Plzeň... Tvrzení jmenovaného, že byl v době výkonu trestu perzekuován, že proti němu byli nasazováni vězni, kteří působí jako informátoři a měli mu škodit a že jsou nedůvodně zvýhodňováni, se nezakládá na pravdě. Je zcela smyšlené. Taktéž tvrzení, že příslušníci útvaru SNV zůstali nečinní při odcizení balíku, který si dal údajně do úschovy k bývalému odsouzenému Josefu Stolaříkovi, je nepravdivé...Žádný případ fyzického napadení Pavla Wonky nebyl zjištěn. Jmenovaný se snažil docílit přeřazení na jinou práci, proto své žádosti odůvodňoval tím, že je mu vyhrožováno fyzickým násilím ze strany spoluodsouzených... Stěžovatel byl celkem 7x kázeňsky trestán, z toho 2x celodenním umístěním do uzavřeného oddělení, 3x v mimopracovní době a 2x zákazem přijetí balíčku. V žádném případě nebyl kázeňsky trestán umístěním do zvláštního oddělení...Jedná se o kverulanta, u něhož nelze vyloučit paranoidní vývoj osobnosti.*[7]

V rámci šetření dodává k celé záležitosti major Josef Němec: *„Podmínky výkonu trestu včetně výkonu kázeňského trestu se řídí zákonem a podléhají prokurátorskému dozoru, který neshledával a neshledává žádné pochybení ze strany NVÚ. Nedostatky, na které Wonka upozorňuje (bití, zima, odmítání léků, odmítání návštěvy lékařů, týrání hladem) jsou jeho výmysly a nemají reálné opodstatnění,"*[8] Nelze se divit, že jsou výpovědi obou příslušníků bezpečnosti takřka totožné. Jejich společným cílem bylo přeci popření stížnosti vězněného tak, aby nevzbuzovala další možný zájem a zapadla do řady neoprávněných stížností, jež Wonka v osmdesátých letech psal. Mnohé z nich se pak mohly proti němu obrátit, neboť byly zaslány inspekci Ministerstva vnitra ČSSR k posouzení, zda-li v nich pisatel protizákonně nepomlouvá či neuráží veřejné činitele a nedopouští se tak trestného činu.

7 ABS, KS SNB Hradec Králové – inspekce náčelníka: č.j. KS-9/IN-ST-86, Pavel Wonka-opakovaná stížnost, r. 1986 (sign. M 1-2, in.j. 978).

8 *tamtéž.*

Kandidatura

Kdo by čekal, že se po propuštění v roce 1985 stane z Pavla Wonky zlomený, společností zklamaný člověk, zmýlil by se. Zklamaný možná byl, zároveň však i pevně odhodlaný dosáhnout větší svobody a rovnoprávnosti. Když se v roce 1986 chýlilo vymezené pětileté období Federálního shromáždění Československé socialistické republiky ke konci, naskytla se Pavlu Wonkovi naděje. Spolu se svým bratrem Jiřím se rozhodli pro zákonem umožněnou nezávislou kandidaturu[9] – Pavel do Sněmovny lidu, Jiří do Sněmovny národů.

Politické strany do svých plánů vždy zařazují nějaké populistické teze, které po vyhraných volbách nemají snahu naplňovat. Buď se k nim pak vůbec nehlásí a berou je jako pouhý prostředek k dosažení lepšího výsledku, nebo si jejich původní smysl vykládají jiným způsobem. Vezmeme-li to na příkladu programu KSČ a Národní fronty, pak si pod souslovím záruka pokrokového socialistického vývoje představí určitý význam politik a svou ideu bude mít i volič. O tom, že se tyto představy značně odlišují, svědčí Wonkvo prohlášení, koncipované do podoby účinné polemiky s tehdejším stavem.

„Máme před sebou dvě alternativy budoucnosti. Buď změníme dosavadní systémy své práce a myšlení a znovu získáme pracující jako celek pro budování socialistické společnosti, nebo máme před sebou druhou alternativu pomalého odumírání a zaostávání..."[10] Wonka se jednoznačně přiklání k první možnosti, chce hájit skutečná práva a zájmy lidí, včetně svobody projevu a cestování. V tomto směru se tak dostal do konfliktu s úzkou mocenskou skupinou stranických funkcionářů, majících snahu o udržení status quo.

Jedná se vlastně o první případ v rámci ČSSR, kdy se její občan pokusil vystoupit s individuálním programem. Doposud bylo trendem, že všichni poslanci měli vždy jednotný program Národní fronty, kde převažovaly sliby z oblasti sociálního a hospodářského rozvoje. Wonka se nebrání socialismu, vadí mu však jeho regresivní charakter nastolující neuspokojivé poměry. *„Svou poslaneckou iniciativu proto hodlám zaměřit k ochraně společenského zřízení a ochraně práv občanů, k zlepšení mezinárodních vztahů ČSSR s jinými státy a národy a upevnění světového míru. V zorném poli mé působnosti budou i otázky ekologické."*[11]

Wonkova hlavní výtka však směřuje k pozitivistickému právnímu systému Československa, vůči němuž staví přirozenoprávní principy, respektive principy západní společnosti. Ideologie nikdy nesmí být nadřazena právu. Pokud tomu tak je, hrozí chaos. *„S hrůzou a hluboce otřesen pozoruji současný stav právního nihilismu, který zachvátil celou společnost. Již i sdělovací prostředky denně v hoj-*

9 Podle § 4 zákona 44/1971 Sb. o volbách může být do Federálního shromáždění zvolen každý občan Československé socialistické republiky, který má právo volit a v den volby dosáhl 21 let. Srov. Kolektiv autorů, *Sbírka zákonů: Československá socialistická republika*, Praha 1986.

10 Libri prohibiti (dále LP). Provolání nezávislého kandidáta na poslance do SL FS ČSSR Pavla Wonky, sb. VONS, inv. č. 334., sign. II/2, kart. 57.

11 LP. Volební program nezávislého kandidáta na poslance do SL FS ČSSR Pavla Wonky, sb. VONS, inv. č. 334., sign. II/2, karta 57.

né míře zaznamenávají selhání práva, jeho hrubé nerespektování a porušování.[12] Východisko tedy nachází v odstranění právního nihilismu a důsledném posílení odpovědnosti v případě porušení zákona.

Reakce KSČ

Wonkův sen o poslaneckém mandátu skončil dříve, než vůbec mohl začít. Nejen, že mu byla kandidatura znemožněna, ale nedlouho po volbách byl spolu se svým bratrem zatčen za tvorbu a šíření protistátních tiskovin – vlastního volebního programu a provolání. Dle zprávy Okresního velitelství StB v Hradci Králové odeslal koncem dubna 1986 Pavel Wonka svůj volební program, adresovaný tajemníku ÚV KSČ Vasilu Biľakovi, na sekretariát ÚV, tentýž program obdržela i redakce Krkonošské pravdy v Trutnově.[13] Následná reakce na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 20. června 1986 vydal Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) sdělení, že ihned po volbách, 26. května 1986, provedli příslušníci Státní bezpečnosti, z rozhodnutí kapitána Antonína Moravce z Krajské správy SNB, domovní prohlídku u obou bratří Wonkových a zabavili větší množství písemností.[14]

Obvinění z trestného činu pobuřování[15] se posléze rozšířilo o trestný čin útoku na veřejného činitele[16], kterého se měl Pavel Wonka dopustit v lednu téhož roku. *„Dne 13. 1. 1985 tahal soudce JUDr. Záveského za oděv v úmyslu odradit jej od úředního výkonu, jenž spočíval v tom, že soudce, domnívaje se, že Pavel Wonka není doma, nechal navrtat zámek bytu, aby tam bez vědomí Pavla Wonky vnikl a zabavil tam movitý majetek v hodnotě 18 000 Kčs, které podle soudního rozhodnutí měl Pavel Wonka zaplatit národnímu podniku Mileta a které byly jinak nedobytné.“*[17] Vzhledem k tomu, že Wonka byl doma a daný obnos ihned na místě zaplatil, postrádá perzekuce za tyto čtyři měsíce starý incident hlubší smysl a zdá se být pouhou záminkou k obvinění, popřípadě výmluvou k zastření pravých důvodů, kterými jsou v tomto případě vlastní nezávislá kandidatura a snaha prohlásit volby za neplatné. Toho se chtěl domáhat u ústavního soudu, tedy u instituce formálně zřízené, ale fakticky neexistující. Ačkoliv vzal Pavel Wonka všechnu

12 LP. Volební program nezávislého kandidáta na poslance do SL FS ČSSR Pavla Wonky, sb. VONS, inv. č. 334. sign. II/2, kart. 57.

13 LP. OV StB Hradec Králové – zpráva o trestním stíhání J. a P. Wonkových. sb. VONS, inv. č. 334. sign I/2, kart. 57.

14 LP. Sdělení VONS č. 536 „Bratři Wonkové uvězněni“ z 20. 6. 1986, sb. VONS, inv. č. 334. sign III/1, kart. 57.

15 Podle § 100 odst.1a) tr. z.: Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky nejméně dvě osoby pobuřuje – proti socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta. Srov. Karel MATYS a kol., *Trestní zákon, komentář II. část zvláštní*, Praha 1980, Panorama, s. 409.

16 Podle § 155 odst.1a) tr. z.: Kdo užije násilí v úmyslu působit na výkon pravomoci veřejného činitele, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo nápravným opatřením, *tamtéž*, s. 558.

17 LP. Sdělení VONS č. 544 „Podrobnosti o trestním stíhání Pavla Wonky“ z 15. 9. 1986, sb. VONS, inv. č. 334., sign III/2, kart. 57.

vinu na sebe, podal stížnost proti usnesením o vznesení obvinění i o nařízení domovní prohlídky, nedokázal zabránit v zatčení svého bratra Jiřího.

Předběžné řízení se uskutečnilo 9. října 1986 v prostorách věznice Městského soudu v Hradci Králové. Oba bratři odmítali při výsleších odpovídat s odůvodněním, že jsou unavení. Krajský prokurátor JUDr. Jiří Valenta přehodnotil Pavlovo původní obvinění z trestného činu pobuřování na trestní stíhání pro podvracení republiky. Konkrétní stanovisko bylo sděleno i Jiřímu, který byl za svou pomoc bratrovi a údajné psaní dopisů s urážlivým obsahem, adresovaných státním orgánům, obviněn z trestného činu pobuřování. Zatím však oba neznali výši svého trestu, jehož horní hranice sahala až k tříletému trestu odnětí svobody. Podle VONS bylo *„trestní stíhání obou bratrů za pokus o nezávislou kandidaturu na poslance Federálního shromáždění kuriózním případem policejní a soudní represe proti občanům, kteří se domáhali svých práv slavnostně propagovaných, ale ve skutečnosti nerespektovaných.*[18]

Než celá kauza dospěla k soudnímu slyšení, bylo potřeba zajistit její hladký průběh a zdárný výsledek. Počátkem roku 1987 byl proto případ odebrán krajskému soudu v Hradci Králové a svěřen do pravomoci městského soudu v Praze. Jako oficiální důvod byla uvedena možná podjatost, pravděpodobně zde však mohl být uplatněn zájem z vyšších pozic o odpovídající a hlavně demonstrativní proces, který měl odradit od opakování podobných činů. Kvůli plánované návštěvě Michaila Gorbačova byl pak odložen ještě o dva měsíce a uskutečnil se ve dnech 20.–26. května 1987, tedy rok po zatčení obou bratří. Podle sdělení VONS *„bylo v důkazním řízení vyslechnuto asi 15 svědků. Tři z nich ke kandidatuře Pavla Wonky. První byl zvolený poslanec, tedy jeho „protikandidát“. Uvedl, že s Pavlem Wonkou před volbami hovořil asi hodinu, že v jeho postojích neshledal nic závadného, a že úmysl kandidovat nezávisle považoval za žert. Úředník z národního výboru, který přijal registrační přihlášku Pavla Wonky, založil ji ad acta aniž by ji četl, neboť ji pokládal za nesmyslnou. A konečně šéfredaktor Krkonošské Pravdy, vycházející v okresním městě Trutnově, který dostal od Pavla Wonky zprávu o jeho kandidatuře, ihned vše oznámil příslušným orgánům, neboť v jeho postupu údajně rozpoznal útok na státní moc.“*[19] Se svým „protikandidátem“ Jaroslavem Venhauerem se Wonka u soudu neviděl poprvé, navštívil jej již před samotnými volbami, 18. května 1986 v jeho domě v Žacléři, kde mu předal výtisk svého volebního programu.

V rámci samotného zápisu rozsudku uvádějí Pavel i Jiří Wonkovi ke své kandidatuře, že *„jsou zastánci socialistického zřízení a pouze poukazovali na nedostatky, zejména na úseku justice a to ve snaze dosáhnout jejich odstranění a nápravy. Výpovědi svědků, kterými jsou usvědčováni z nepřátelství socialistickému zřízení a nepřátelské činnosti, označují za nepravdivé.“*[20]

18 Libri prohibiti. Sdělení VONS č. 585 „Další vývoj v trestní věci proti bratrům Wonkovým“ z 29. 10. 1986 sb. VONS, inv.č. 334., sign III/3, kart. 57.

19 LP. Sdělení VONS č. 648 „Bratři Wonkovi odsouzeni“ z 27. 5. 1987, sb. VONS, inv. č. 334., sign III/8, kart. 57.

20 ABS. Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 26. května 1987. č.j. 1 T 5/87 -12-

Nehledě na námitky obou obžalovaných, vynesl soud svůj ortel. Za výše zmiňované trestné činy byl Pavel Wonka odsouzen k odnětí svobody v délce 21 měsíců a následnému tříletému ochrannému dohledu. Jiřímu Wonkovi vyměřil soudce dvanáctiměsíční trest. VONS uvádí, že se oba bratři rozhodovali, zdali se proti rozsudku odvolají. Prokurátorka se odvolala proti ročnímu trestu Jiřího Wonky, neboť byl již vykonán a soud rozhodl o jeho propuštění, zatímco k trestu Pavla Wonky se nevyjádřila.[21]

Rozsudek logicky potvrdil i předchozí mínění příslušníků bezpečnosti o rysech osobnosti Pavla Wonky, jak je uváděli ve svých zprávách: *„Soud dále zjistil ze společného závěru znalců psychiatrů a ze závěru znalce psychologa, že obžalovaný Pavel Wonka netrpěl v době páchání trestné činnosti žádnou závažnou duševní chorobou, jde o psychopatickou osobnost, polymorfní se senzitivní vztahovačností a kverulačními rysy. V době páchání trestné činnosti nebyly touto povahovou abnormitou ovlivněny jeho rozpoznávací nebo ovládací schopnosti."*[22]

Pobyt ve vězení

Ačkoliv byli bratři Wonkové za své chování exemplárně potrestáni, samotné přelíčení probíhalo stranou veřejnosti, v uzavřené soudní síni. Nikdo se totiž neměl dozvědět o tom, že se vlastně jednalo o zcela zákonný čin, odpovídající právním normám Československa i Sovětského svazu. Tato skutečnost však nechala soud stejně lhostejným jako líčení běžných poměrů ve věznicích, kde bylo týrání a mučení na denním pořádku, čemuž nasvědčuje i tento případ.

„Jiří Wonka uvádí, že byl ve vazbě obětí několika fyzických útoků. Například v září 1986 do jeho cely, v níž byl umístěn sám, vnikl muž v civilu spolu s neznámým dozorcem. Civilista Jiřího Wonku spoutal, zavázal mu oči a posléze ho mlátil, kopal a pálil ho cigaretami na břiše, přičemž stopy tohoto mučení jsou dosud patrny. K dalšímu útoku došlo v lednu 1987. Poté, co si stěžoval vojenské prokuratuře na špatné zacházení, byl dne 15. 1. 1987 přemístěn do cely č. 28, tzv. zvláštního oddělení, kde bylo – za prudkého mrazu – rozbité okno. Uvedl také, že mu byl dvakrát vhozen do cely provaz, aby se jako „němčour" oběsil. Byl také zmlácen proto, že označil jednoho dozorce za fašistu. Na protest proti nelidskému zacházení držel Jiří Wonka ve dnech 18. 2. až 2. 3. 1987 hladovku."[23] Na svobodu byl z ruzyňské věznice propuštěn 29. května 1987.

Po vynesení rozsudku byl Pavel Wonka k výkonu zbývajícího devítiměsíčního trestu převezen do II. nápravné skupiny vězeňského zařízení v Minkovicích. Odmítal pracovat, a tak byl systematicky týrán. Pro špatný zdravotní stav jej 9. září 1987 převezli do vězeňské nemocnice a poté do nápravně výchovného ústavu Plzeň-Bory. Zároveň s ním bylo zahájeno nové soudní řízení pro trestný čin maření soudního rozhodnutí. V dodatku k hodnocení Pavla Wonky uvedli

21 LP. Sdělení VONS č. 648 „Bratři Wonkovi odsouzeni" z 27. 5. 1987, sb. VONS, inv. č. 334., sign III/8, kart. 57.

22 ABS. Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 26. května 1987. č.j. 1T 5/87 -13-

23 LP. Sdělení VONS č. 649 „Jiří Wonka propuštěn na svobodu" z 2. 6. 1987, sb. VONS, inv. č. 334., sign III/9, kart. 57.

velitel oddílu major Josef Sud a jeden z vychovatelů, kapitán Jaroslav Zdeněk, následující: *„Odsouzený se po dobu výkonu trestu řádně nechoval. Samovolně porušoval řád výkonu vazby a musel být sedmkrát řešen pořádkovým opatřením... prohlašoval, že je neoprávněně odsouzen a že ve zdejších podmínkách pracovat nebude... jako další důvod uváděl zdravotní potíže, vyšetření však odmítl...Ve veškeré zájmové a mimopracovní činnosti je pasivní a nemá o nic zájem. Odmítá se podrobit podmínkám výkonu trestu, což má velmi negativní vliv na ostatní spoluodsouzené. Prohlašuje se za politického vězně, za kandidáta na poslance FS ČSSR, za revolucionáře přestavby a podobně. Je drzý, osočuje příslušníky SNV, vyhrožuje a provokuje...Výkon trestu u něho v žádném případě neplní svůj účel."*[24]

Svou pracovní neschopnost vysvětlil Wonka 28. září 1987 před Okresním soudem v Liberci takto: *„Můj důvod, že jsem odmítl nastoupit do práce, byl ten, že jsem byl 13. srpna 1987 zbit libereckou eskortou, která je známa svou brutalitou, a utrpěl jsem otřes mozku. Všechny příznaky otřesu mozku jsem uvedl následující den při lékařské prohlídce. Neurologické vyšetření mi nebylo provedeno, lékař mi jen zkoušel, zda dosáhnu prstem na špičku nosu (nedosáhl jsem). S ohledem na to, že otřes mozku je přechozen, tak zanechá trvalé následky. Neurologické vyšetření mi bylo zařízeno až za týden a to zařídila manželka ústavního lékaře. Toto jsem odmítl, protože po této době příznaky otřesu mozku doznívají. Ústavní lékař zanedbal lékařskou péči."*[25] Své povinnosti nezanedbal jen lékař, ale všichni, kteří měli s odsouzeným co do činění. V tomto případě již ani nelze hovořit o nedbalosti jako spíše o systematickém úmyslu, jehož cílem bylo nepředstavitelné mučení, které mělo donutit obžalovaného k pokusu o sebevraždu.

Byť se stále nacházíme v době, pro níž bylo vždy typické zakrývání, překrucování či účelová desinterpretace všech nehodících se skutečností, rozdíl mezi vraždou (potažmo přirozenou smrtí) a sebevraždou zůstává markantní. Z tohoto důvodu byl Wonka umisťován do vězeňských oddělení, ve kterých se juristicky vůbec neměl nalézat. Zbavili jej veškerých práv, vystavili psychickému teroru a neustálé šikaně. *„Zhroutil se můj hodnotový úsudek a mé socialistické přesvědčení. Mimo to mi byly vytvořeny takové životní podmínky, které jsou nesnesitelné, a život pro mě ztratil smysl. Jsem smířen se smrtí a nejsem schopen dostát požadavkům, které na mě klade denní režim tábora pro výkon práce."*[26] Během pobytu ve vězení se Wonkova mentalita značně změnila. Z jeho projevu snadno vyčteme, že se nacházel na pokraji psychického zhroucení, přičemž jeho život nyní přímo závisel na podmínkách v Nápravně výchovném ústavu Minkovice, ústavu určeném zejména pro pachatele násilných trestných činů.

Na tomto případu měl zřejmě určitý zájem i sám prezident Husák, neboť odmítl nechat Wonku vyšetřit nezávislým americkým lékařem Robertem S. Lawrencem, členem sdružení Lékaři za lidská práva, který na žádost Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných přiletěl do Československa v lednu roku 1988. *„Po příletu do Prahy jednal profesor Lawrence se zástupci velvyslanectví USA a poté s doktorem Josefem*

24 ABS. OS Liberec – dodatek hodnocení k soudnímu postihu,č.j. ÚSNV 15664-Z/407-87.

25 Národní archiv. Zápis pořízený ze soudního jednání OS Liberec z 28. 9. 1987, 6T 454/87.

26 *tamtéž.*

Houžvičkou a dalšími dvěma pracovníky Ministerstva zahraničí. Jeden z nich, doktor Kanda, prohlásil, že v Československu nejsou političtí vězňové, ale jen osoby odsouzené za kriminální trestné činy."[27] Tento výrok tedy dodatečně osvětluje Wonkovo umístění. Určitý posun k lepšímu znamenala až petice, kterou podepsalo osmdesát šest československých občanů, na jejímž základě byl Pavel Wonka krátce hospitalizován v pankrácké nemocnici, a poté převezen do věznice Plzeň-Bory.

Dva roky po kandidatuře

Dne 26. února 1988, po odpykání plných jednadvaceti měsíců, byl Pavel Wonka propuštěn na svobodu. Co se týče jeho zdravotní stránky, nacházel se ve velmi kritickém stavu, nemohl ani pořádně chodit, měl problémy s řečí. Domů z vězení jej přivezla sanitka. Bezprostředně od tohoto okamžiku začal běžet onen ochranný tříletý dohled, který spočíval zejména v tom, že se musel každý den hlásit policii. Pravidelných „návštěv", které mohly trvat i několik hodin, však nebyl schopen. Rozhodl se je proto jednoduše ignorovat. *„Přes mnohá strádání byl po návratu z vězení duševně čilý. V dlouhých hodinách samovazeb mu v hlavě zrály plány na hlubší právnické úvahy. Den co den ho pak přátelé zastihovali doma píšícího. Napsal řadu rozkladů svého a bratrova procesu, žádal obnovení soudního řízení, poukazoval na hrubé porušování zákonů.*"[28] Dokonce spolu s matkou a bratrem napsal dopis JUDr. Gustávu Husákovi, v němž jej vyzval, aby se vzdal své funkce prezidenta Československé socialistické republiky. Navzdory těmto skutečnostem se rozhodl požádat o vystěhování do Německa. Díky svému původu na tento čin mohl mít i právo. Než ale v tomto směru stihl učinit patřičné kroky, byl náhle, 5. dubna 1988, zatčen. Soudní přelíčení přišlo tentokráte záhy, neboť se přestupek zdál více než jasným – maření výkonu úředního činitele.

Nadporučík Okresního oddělení veřejné bezpečnosti (OOVB) Trutnov vypověděl, že svazek ochranného dohledu měl na starosti podporučík Štěpán z OOVB Vrchlabí. Wonka ale nereagoval na podmínky ochranného dohledu, pravidelně se nehlásil, nepředkládal zdroje obživy ani nereagoval na výzvy příslušníka VB. Vzhledem k tomu, že Pavel Wonka nereagoval na výkon a podmínky ochranného dozoru, ani v jednom případě se nehlásil, nepředkládal zdroje obživy a nereagoval na časté docházení příslušníka VB Vrchlabí. Bylo proti němu vyhlášeno místní pátrání se žádostí o jeho zadržení.[29]

Dne 20. dubna 1988 zasedl v Hradci Králové senát tamního okresního soudu, aby znovu projednal případ nezávislého kandidáta Pavla Wonky. Ačkoliv obžalovaný nebyl ze zdravotních důvodů schopen přelíčení absolvovat, přítomný lékař MUDr. Radim Pek žádné závažnosti ohledně jeho zdravotního stavu neshledal a posvětil pokračování procesu. V něm byl Wonka za maření výkonu úředního

27 D444 Sdělení o jednání amerického lékaře R.S. Lawrence s československými úřady o možnosti návštěvy politických vězňů. (Dokument č. 4/88) srov. Blanka CÍSAŘOVSKÁ a kol., *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*, Praha 2007, USD CAS, s. 973.

28 D466 Nekrolog k úmrtí Pavla Wonky. (Dokument č. 26/88) srov. Blanka CÍSAŘOVSKÁ a kol., *Charta 77...*, s. 1002.

29 ABS. List zápisu o výpovědi npor. Josefa Schöna, sepsaný dne 27. 5. 1988, ČVS:KS-34/10-88.

rozhodnutí odsouzen k odnětí svobody v délce pěti měsíců nepodmíněně v II. nápravné skupině.

Pavel Wonka vznesl požadavek na opětovné prošetření podmínek ochranného dohledu, soudkyně JUDr. Marcela Horváthová však jeho návrh nevyslyšela. Nechtěla, nebo lépe řečeno nemohla. Tehdy třicetiletá začínající soudkyně se spíše než na svůj vnitřní pocit a nedostatečné zkušenosti spoléhala na hájení vyššího státního zájmu. Pro socialistickou společnost byl Wonka persona non grata, s jejíž emigrací by se v zahraničí ještě více rozvířila diskuse o respektování lidských práv a stavu československého vězeňství. Jeho opětovné zatčení a uvěznění, o kterém zprvu nevěděla ani rodina a nejbližší, tak bylo nezbytné. *„Pavel Wonka vyhlásil hladovku, ale doktoři ji vůbec nebrali na vědomí, stále k němu byla na celu strkána strava, ačkoliv byla praxe, že vězeň, který vyhlásí hladovku, je izolován a je mu věnována zvýšená lékařská péče, ale u Pavla Wonky to tak nebylo... Byla to velice dobře promyšlená vražda.*"[30] Vedle potravy odmítal Wonka i tekutiny. Začal být opět systematicky a bezúčelně mučen a terorizován.

Před smrtí ještě stihl nadiktovat dopis svému obhájci JUDr. Milanu Jelínkovi, v němž detailně vylíčil situaci, ve které se nachází, vážnost zdravotního stavu i obavu o svou existenci: *„Nevím, zda situaci přežiji. Věznice mě ani nemá čím krmit, co bych snad mohl jíst. To jsem si uvědomil dnes, když jsem nedostal snídani. Sám již nemám sílu utrpení dále snášet.*"[31] Rodině i veřejnosti byla zpráva o úmrtí Pavla Wonky podána prostřednictvím telegrafické zprávy 26. dubna 1988. Na základě mnoha svědectví je však prokazatelné, že Pavel zemřel o dva dny dříve, 24. dubna v šest hodin večer. Proč ten rozdíl dvou dnů? Hledala se snad věrohodná příčina smrti, která by obstála před veřejností? Existovala nějaká skutečnost, která měla zůstat raději zatajena? *„Vše bylo způsobeno tím strašným bitím, kterým se vytvořila sraženina a zapříčinila embolii...Za bývalého režimu se embolie vyvolala tak, že se někdo pověsí na katr, nad zem, kropí ho vodou, mlátí pendreky. Krev se odrazí a není žádná pomoc.*"[32]

Oproti tomu se však dochovaly i výpovědi úředníků a pracovníků prokuratury, která popírají Wonkovu násilnou smrt i jakoukoliv svévolnou perzekuci a týrání. Podle některých očitých svědků si Wonka za svůj zdravotní stav i situaci, ve které se nacházel, mohl sám, jelikož se rozhodl za každou cenu a s vypětím všech sil stát proti totalitnímu režimu a všem jeho složkám. V jeho jednání plném nejrůznějších protestů a stížností spatřovali memento ve smyslu kam až lze zajít v boji proti společenství, loajalitě a důvěře, v boji, který oni sami označovali jako nemorální, jen aby na sebe strhl pozornost.

Zaměstnankyně soudu Blanka Formanová v této záležitosti vypověděla: *„Uslyšela jsem v kanceláři hluk na chodbě. Uviděla jsem o poschodí níž klečet muže, který měl plnovous. Ruce měl za zády, měl nasazená pouta a volal o pomoc. Jeho řev*

30 LP. Svědectví spoluvězně P. Wonky Dušana Prokůpka o okolnostech jeho smrti z dubna 1990, sb. VONS, inv.č. 335., sign IV/47, kart. 58.

31 LP. Opis dopisu Pavla Wonky JUDr, Milanu Jelínkovi (Advokátní poradna v Hradci Králové), sb. VONS, inv.č. 335., sign II/7, kart. 58.

32 LP. Svědectví spoluvězně P. Wonky Dušana Prokůpka o okolnostech jeho smrti z dubna 1990, sb. VONS, inv.č. 335., sign IV/47, kart. 58.

byl jako nepříčetný a upoutal pozornost více lidí...Z jeho chování se dalo poznat, že se bránil odvedení. Žádné zranění jsem na něm neviděla ani poškození oděvu jsem si nevšimla... Když s ním příslušníci přišli na dvůr, tak se přestal vzpouzet, zřejmě proto, že na dvoře nikdo cizí již nebyl."[33] Nadpraporčík Jaromír Jedlička z OOVB Trutnov k tomuto incidentu uvádí: *„Dva moji kolegové stáli vedle něho a vyzývali ho jménem zákona, aby je následoval. Na to Wonka nesrozumitelně řval... tak jsme ho vzali pod pažemi a vedli po schodech dolů. Wonka však neměl snahu jít, částečně jsme ho museli vléci, ale ne tak, že měl tělo na zemi...do vozidla jsme ho museli posadit, neboť kladl odpor, při odvádění na OOVB zase nesrozumitelně řval, aby na sebe upoutal pozornost, že je odváděn příslušníky VB."*[34]

Závěr

Celá kauza vyvolala, díky své nezákonnosti, rozporuplnosti a podrobné dokumentaci ze strany Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, velkou vlnu protestů u nás i v zahraničí. Bezprostředně po Wonkově smrti začala být celá rodina i někteří významní představitelé Charty 77 pod policejním dohledem. Mluvčí Charty 77 Stanislav Devátý, Miloš Hájek a Bohumír Janát vyzvali ve svém prohlášení, určeném České národní radě a vládě, k revizi soudnictví a vězeňství v Československu: *„Jsme přesvědčeni, že vážnost svého úmyslu zabývat se stavem zákonnosti může prokázat Česká národní rada v tuto chvíli jediným možným způsobem: odvoláním ministra spravedlnosti ČSR JUDr. Antonína Kašpara, který nese za oba sektory – justici i vězeňství – přímou a ústavní odpovědnost a který se o jejich smutný stav nejednou osobně zasloužil."*[35] Ivan Martin Jirous a Jiří Tichý iniciovali petici, Dopis 271 československých občanů, určenou zejména vládě a Federálnímu shromáždění, kde odsoudili na osm tisíc vražd, včetně Milady Horákové nebo Záviše Kalandry, spáchaných v letech 1948 až 1988. Účelem dopisu byla žádost o propuštění všech politických vězňů a potrestání viníků oné tragické události. S požadavkem zrušení vedoucí úlohy strany se tu zatím nesetkáme. Jirous s Tichým byli navíc za svůj čin odsouzeni jihlavským soudem pro trestný čin pobuřování k odnětí svobody v délce trvání 16, respektive 6 měsíců nepodmíněně.

Charta 77 také okamžitě iniciovala žádost o vyšetření příčin smrti, neboť šlo o první podobný případ za posledních deset let, tedy za dobu existence Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Vymínila si také odbornou diagnózu zahraničních odborníků: lékaře Harvardovy univerzity Roberta S. Lawrence, který již dříve marně žádal o to, aby mohl Wonku prohlédnout, a jeho chicagského kolegu profesora Roberta H. Kirschnera. Jim byla po příletu do Československa přislíbena možnost provedení druhé pitvy. *„Už skutečnost, že americkým lékařům, vyslaným Mezinárodní helsinskou federací pro lidská práva, byla možnost druhé pitvy československými státními orgány přislíbena, svědčí o mimořádné závažnosti*

33 ABS. List zápisu o výpovědi Blanky Formanové, sepsaný dne 26. 5. 1988, ČVS:KS-34/10-88.

34 ABS. List zápisu o výpovědi nprap. Jaromíra Jedličky, sepsaný dne 27. 5. 1988, ČVS: KS-34/10-88.

35 D468 Sdělení o rozhovoru zástupců Charty 77 s americkými lékaři o okolnostech smrti Pavla Wonky (Dokument č. 28/88) srov. Blanka CÍSAŘOVSKÁ a kol., *Charta 77 ...*, s. 1005.

a ohlasu náhlé smrti Pavla Wonky, svědčí také o obavách československých politiků, aby z této smrti nebyli obviněni."[36]

Po prozkoumání těla zemřelého oba odborníci nevyvrátili, že příčinou smrti byla plicní embolie, k zevrubnějším a ucelenějším názorům však nedošli. Nemohli se totiž opřít o oficiální lékařskou dokumentaci, která jim nebyla zpřístupněna. Na nevstřícné jednání narazili i v souvislosti s požadavkem svědectví dozorců a spoluvězňů nebo podrobností o okolnostech, které bezprostředně předcházely smrti Pavla Wonky. Důležitých informací se jim dostalo až od bratra a matky.

Ačkoliv měl minulý režim určitý zájem na nestranném vyšetřování, nedokázal zajistit jeho bezproblémový a vstřícný průběh. Patrně o to ani nestál – spoléhat na „povrchnost a krátkozrakost" práce amerických lékařů ovšem nemohl. Jejich účast tak z pohledu komunistické moci vnesla do případu ještě více rozporuplností. *„Prof. R. Lawrence je přesvědčen, že kdyby Pavel Wonka nebyl ve vězení, nezemřel by na plicní embolii v 35 letech. Prof. R. Kirschner prohlásil, že není ochoten jednoznačně říci, že vězeňská správa nenese vinu na této smrti."*[37] Připuštěním sebemenší viny by totiž vznikl prostor pro další jednání z pozice druhé strany, čemuž bylo nutné zabránit.

Wonkův pohřeb se konal 6. května 1988 ve Vrchlabí, zúčastnily se jej tisíce lidí. Obřad provázely dva projevy – Hany Jüptnerové a Václava Havla, který se však pohřbu osobně nemohl zúčastnit, jelikož byl zatčen a po dobu trvání pohřbu spolu s manželkou Olgou bezdůvodně zadržován trutnovskou policií. Jeho projev tedy přečetl Stanislav Devátý. Státní bezpečnost také překazila pokus o uspořádání tryzny za Pavla Wonku v Praze na Staroměstském náměstí.

Od smrti Pavla Wonky uplynulo přes dvacet let, stále však zbývá odkrýt spoustu nejasností, které se kolem této události nahromadily. Domnívám se, že skutečné podstaty a pravdy se dobereme jen stěží. Bude se zřejmě nacházet někde na půli cesty mezi oběma stranami. Selhání režimu ve věci odsouzení a nezákonném uvěznění Pavla Wonky je nepopiratelné. Pochybnosti nastávají až u vlastního průběhu věznění, kde zcela absentuje nezávislý pohled na danou skutečnost. Výpovědi a svědectví spoluvězňů se v mnohém rozcházejí se zjištěními amerických lékařů, kteří na těle zemřelého nenašli výraznější známky po bití. Na druhou stranu jim však nebyl dán dostatečný prostor k vyšetřování a vlastně ani umožněna návštěva Pavla Wonky před jeho smrtí v lednu 1988.

Wonkův případ zaznamenal ohlasy i v zahraničních médiích, zejména díky první hladovce z iniciativy Hany Jüptnerové, Ivany Peričkové a Jiřího Wonky. Za amnestii pro politické vězně a dodržování lidských práv v ČSSR probíhala řetězová hladovka postupně ve Švýcarsku, Rakousku, Švédsku, Velké Británii, Polsku, Austrálii, SRN, Itálii, Francii, NDR, Nizozemsku, Maďarsku, Kanadě a USA.[38]

36 D468 Sdělení o rozhovoru zástupců Charty 77 s americkými lékaři o okolnostech smrti Pavla Wonky (Dokument č. 28/88) srov. *tamtéž*, s. 1005.

37 *tamtéž*.

38 O mezinárodní řetězové hladovce je více pojednáno ve studii Josefa HALLY, *Mezinárodní řetězová hladovka na podporu vězňů svědomí v Československu v roce 1988*, in: Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989, Sborník grantového projektu, č. 1/2008, str. 33–46.